

ואולם דעת הרמב"ם (כפי שפירש הכס"מ והגר"א ועוד) שצריך שהרווח שלמטה יהא מכוון כנגד הקורה למעלה.

(ע"ב) 'אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי...' כן דרכו של רב פפא פעמים רבות, בהבאת ניבים ומשלים השגורים בפי העם – ע' במצויין בסנהדרין צו.

'בראש האילן או על גבי גמל כשרה'. ואף לדעת האומר (לעיל כא): מעמיד בדבר המקבל טומאה פסולה, זהו משום גזרה שמא יבוא לסכך בו, אבל כאן לא גזרו שאין הדבר מצוי לעשות סוכה בראש האילן או ע"ג גמל הואיל ואינה ראויה ליום טוב, ובמלתא דלא שכיחא לא גזרו רבנן (ראב"ד). והרמב"ן כתב שהעמיד הסכך על הדפנות והדפנות הן שבנויות על האילן או הגמל, נמצא שהאילן אינו משמש אלא כקרקע בעלמא ואינו מעמיד לסכך.

ולזה הסכימו הרא"ה והריטב"א (כאן ולהלן כג.), וכ"כ הר"ן. ואולם התוס' מפרשים עפ"י הסוגיא בשבת (קנד): שהניח הסכך על האילן, וכן פירש רש"י בשבת. ולדבריהם צ"ל כהראב"ד, או סוברים שסתם משנה כמאן דאמר מעמידים בדבר הפסול לסכך. ע"ע בחדושי הנצי"ב.

רש"י ד"ה כשרה... ואף ביום טוב אם עבר ועלה לה יצא ידי חובתו. יש מקשים לפי מה שאמרו בפסחים (לה) שבמצוה הבאה בעבירה, אפילו עבירה דרבנן – לא יצא ידי חובתו, מדוע כאן יצא? ומתריצים עפ"י הירושלמי (שבת פ"ג) שאין אומרים 'מצוה הבאה בעבירה' כאשר האיסור בא מחמת היום, כמו קורע על מתו בשבת (עפ"י דובב מישרים ח"ג עד, ב).

יתכן לתרץ בדרך נוספת; אם עלה במזיד בשבת, מאחר ועתה אסור לו לירד מן האילן (או"ח שלו), אין לו כל איסור לישב בסוכה, אדרבה מחויב הוא כעת במצוה. [וצ"ע אם נמצא על האילן מחוץ לסוכה, האם ראוי לילך לסוכה, או שמא אינו ראוי לילך ממקום למקום באילן. ע' שמירת שבת כהלכתה (כו הערה מא) שמביא מהגרש"ז להסתפק בדבר. ואולי אף אם בעלמא אסור לו לזוז, כאן מחויב במצוה דאורייתא בסוכה ולא אתי איסור דרבנן ומבטלו ממצוה זו], נמצא שהשיבה כשלעצמה אינה איסור. ואם מדובר בשוגג י"ל שאין אומרים בשוגג 'מצוה הבאה בעבירה'. ואולם מהרי"ט אלגאוי (בכורות פ"ח סה) כתב להוכיח (מהתוס' להלן ל. ועוד), שאף כשעבר בשוגג לא יצא (וע"ע פרי יצחק מב). אך יש מקום לומר שבעבירה דרבנן בשוגג יצא ידי חובתו, ובפרט לדעת ה'נתיבות' שאין חיוב כפרה בעבירה דרבנן בשוגג (ונתבאר במקום אחר). וצ"ע. שו"ר כעיקר הדברים בהערות במסכת סוכה, ע"ש.

דף כג

'זה הכלל כל שינטל האילן ויכולה לעמוד בפני עצמה כשרה ועולין לה ביום טוב.' 'זה הכלל' לרבות אף כששתי דפנות על הקרקע ודופן אחת באילן, באופן שהסכך יכול לעמוד ללא האילן, כגון שתי דפנות זו מול זו הנסמכות על הקרקע והדופן האמצעית באילן והסכך נתמך על הדפנות שבקרקע (ר"ן).

'היכא דאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה לא כלום היא.' יש למדים מדברי הרא"ה והריטב"א שטעם הדבר שסוכה שאינה עומדת ברוח מצויה פסולה, כי הסוכה צריכה להיות ראויה לשבעה כדלהלן, וזו אינה ראויה (כן דייק בהר צבי ועוד. וכן כתב מדנפשיה הנצי"ב בחדושי ובשו"ת משיב דבר ח"א לט).

לפי טעם זה נראה לכאורה שאם הסכך מתרומם מעט מהרוח ושוב שב למקומו כשר, אף אם נחוש בכגון זה לענין מחיצות הגעמים ונדים מעט (כדלהלן) – כי באופן זה הסוכה ראויה לשבעה. [ויש לפלפל מהסוגיא דלעיל ו: לדעה אחת סככה בעי קרא, ולפי"ז י"ל שהסכך נידון כאחת מן הדפנות ושוה להן לכל דיני דופן].

ואולם רש"י כתב שסוכה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה אפילו 'דירת עראי' אינה [ונראה שי"ל כן גם בדעת הרא"ה והריטב"א שלא כתבו אלא שכל סוכה שאינה ראויה לשבעה הריהי כאינה עומדת ברוח מצויה, אבל לא כתבו שאינה עומדת ברוח מצויה פסולה מטעם ראויה לשבעה], ולדבריו יש להסתפק שמא אף אם הסכך עולה ויורד ברוח אינה 'דירה'. וצ"ע.

'העושה סוכתו ע"ג בהמה... רבי יהודה פוסל. מאי טעמא... סוכה שאינה ראויה לשבעה לא שמה סוכה'. מרש"י מבואר שאינה ראויה ביום הראשון שהרי אסור להשתמש בהמה ובאילן ביום טוב. וכן מפורש במשנה 'אין עולין לה ביום טוב'. ואולם מלשון הריטב"א יש לדקדק שרק בגלל השבת שבאמצע אינה ראויה לשבעה, אבל לא משום יום טוב. ושמה טעמו שרבי יהודה הולך לשיטתו (בביצה כה:): שמכשירי אוכל נפש מותרים ביום טוב. וכיון שצריך סוכה לאכילתו, מותר ביום טוב לעלות באילן ועל בהמה לצורך אכילתו בסוכה, ואף על פי שטעם הגזרה שמה יתלוש, י"ל שלא החמירו חכמים בגזרתם יותר ממלאכות דאורייתא שהותרו לצורך אוכל נפש. ואילו סתם משנתנו נקטה כחכמים שמכשירי אוכל נפש אינם מותרים. וצ"ע.

'ורבי מאיר הא נמי מדאורייתא מחזא חזיא ורבנן הוא גזרו בה'. ורבי יהודה סבר שכך דין תורה, לפסול כל סוכה שאינה ראויה לשבעה מאיזה צד וענין שיהיה, והרי היא פסולה מן התורה (ריטב"א). ולשון הרא"ה: 'וכמדאורייתא דמיא'.

על דבר שאינו ראוי מדרבנן, אם נחשב 'אינו ראוי' מדאורייתא – ע' במובא בב"ק עא ובב"ב פא. ובפסחים טו: סט: עח: פח: פט. וכבר נשאו ונתנו בספרי האחרונים בענין זה ובישוב הסוגיות הרבות. ויש מחלקים בין מקום שכוונת התורה שיהא ראוי בפועל לצורך קיום המצוה, כגון כאן; לישב בסוכה שבעה. וכן מצות 'ולו תהיה באשה' באונס – אשה הראויה לו, ובין מקום שהראויות אינה נצרכת להתממש כגון אתרוג שצריך להיות ראוי לאכילה (עפ"י הר צבי כאן, וכן שמעתי מהגר"ש דויטש שליט"א). ויש מחלקים בין דבר שאינו ראוי מחמת עצמו או דבר אחר גרם לו, כגון כאן שאין הפסול בעצם הסוכה אלא משום עליה ע"ג אילן (עפ"י אחיעזר ח"ב סו"י מזו).

וע"ע חילוק נוסף בשו"ת דובב מישרים ח"ג יג.

'בפיל קשור...' הנודע-ביהודה (תנינא או"ח ג) הוכיח מכאן כדעת הסוברים שמצוות כשרות אף ממינים שאינם מותרים באכילה (ודלא כמגן-אברהם תקפו סק"ג). ויש דוחים וסוברים שלא הצריכו 'מן המותר לפיך' אלא בחפצי מצוה הבאים מבעלי חיים כגון שופר, אבל חפצי מצוה הכשרים מכל דבר ולא דוקא מדברים הנאכלים – כשרים אף ממינים שאסורים באכילה (עפ"י הר צבי כאן. ע"ע בענין זה במובא ביוסף דעת מנחות ח"א, קונטרס בענין ציצית א,א; ע"ו מזו; שבת כא).

'זמנין דמוקים בפחות משלשה סמוך לסכך וכיון דמייתא כווצא ולא אדעתיה'. הרש"ש הקשה מדוע לא אמרו שמה תמות והריהי סוכה שאינה ראויה לשבעה [ופסולה לדברי הכל, שאפילו רבי מאיר לא הכשיר אלא באילן שהיא ראויה מדאורייתא, משא"כ זו]. והוציא מזה שאין צריך 'ראויה לשבעה' אלא בסכך אבל לא בדפנות (וע' גם במרחשת ח"א טו). ולכאורה קושיא מעיקרא ליתא, שמשום חשש עתידי שמה תמות אינה נידונית כ'אינה ראויה' כעת, כשם שאין לפסול שמה תבוא רוח שאינה מצויה ותעקור הסוכה. ואם כן גם כאשר מתה לבסוף, אינה נידונית למפרע כמי שלא היתה ראויה לשבעה.

עוד בענין אינה ראויה לשבעה – ע' שער המלך לולב ת, א; מנחת חינוך י, ג; שפת אמת והערות במסכת סוכה; ובמובא לעיל ז.

(ע"ב) 'ומיחל ושותה מיד'. רש"י מפרש: מחלל המעשר – שני שקרא לו שם. [ולא התיירו לו לשתות ולסמוך על 'ברירה' הואיל ויכול לתקנו באמירה. ומבואר ברש"י בחולין (יד. ד"ה מיחל) שהחילול חל גם אם ננקוט 'אין ברירה'. ע"ע חזון איש דמאי ט, ט; אור גדול ח"ב ט ד"ה ובוה]. והתוס' ושאר ראשונים חלקו על פי המבואר בכמה מקומות שאי אפשר לחלל את המעשר בטרם הפרישו או קבע לו מקום (וכן פסק הרמב"ם מעשר שני ד, יז). ולכן פרשו 'מיחל' – מתחיל. או: מוהל במים [וי"ג: 'מוהל'], כלומר שותה שתיית קבע דרך מזיגה.

ויש שפרשו דברי רש"י שמדובר שקבע לו מקום למעשר, בדרומו או בצפונו – לכן יכול לחללו (עפ"י ריב"א בתו"י יומא נז).

ונראה לכאורה שמי שברך בטעות על חילול מעשר שני ועדיין לא הפרישו ולא קבע לו מקום, הרי זו ברכה לבטלה וצריך לחזור ולברך שוב לאחר שיפריש המעשר (עפ"י שבט הלוי ח"ט א, ג).

דף כד

'אמר לך רבי מאיר מיתה שכיחא בקיעת הנוד לא שכיחא, אפשר דמסר ליה לשומר'. ואם תאמר, כיון שחושש למיתה מדוע לא נחוש שמא ימות עד שלא יפריש ונמצא שותה טבלים למפרע? יש מי שתירץ שאין חוששים למיתה פתאומית ממש וכשמרגיש שהולך למות יכול לצוות לשליח שהוא יפריש (ע' עלה יונה עמ' רכד, בשם הר"ב קונשטט זצ"ל).

ושמא אפשר לומר שלא חשש רבי מאיר למיתה לזמן מועט כזה אלא בכגון קושר בהמה להיות דופן לסוכתו, שפעמים מתמשך הדבר ימים רבים, וגם אולי שם חשש מיתה גדול יותר מפאת עשייתה כדופן, מה שאין כן בלוקח יין, שכשיגיע למקום כלים טהורים או לאחר השבת, יפריש מיד מעשרותיו. וצ"ב (וע"ע במובא בגטין כח).

בישוב פסקי הרמב"ם בענין חשש למיתה – ע' לחם משנה נזירות א; שער המלך סוכה ד, טז; בהגר"א או"ח שסב, ה; אגרות משה חו"מ ח"א ז; הערות במסכת סוכה.

על 'תנאי' ו'ברירה' – ע' במובא ביומא נז.

'אלא מעתה לרבי מאיר תטמא משום גולל... אלא אמר רב אחא בר יעקב קסבר רבי מאיר כל מחיצה שעומדת ברוח אינה מחיצה'. יש לעיין מה דעת אביי ורבי זירא שבארו טעמו של רבי מאיר שמא תמות או תברח, ואם כן מדוע מטהר משום גולל [ולא משמע שכוונת הגמרא להגיה בדברי אביי ור"ז, לומר שלא באו לפרש דברי רבי מאיר אלא לבאר שאף לרבי יהודה אין התר אלא בקשור או בפיל, שאין שם חשש בריחה או מיתה].

ונראה שר"ז ואביי סוברים לחלק בין דופן ומחיצה לגולל, ומילי מילי קתני, שכיון שצריך שיחול עליו שם 'גולל' – אין בעל חיים בכלל זה, אבל לענין דופן שאין הדין חל על הדופן אלא על האויר שהוא חלוק מהאויר שמבחוץ, אף בע"ח חוצץ כי סוף סוף מפריד האוירים (עפ"י חזון איש ק, כ).

אשר בבית טמא, הואיל ורחבות הן רואים אותן כאילו יורדות וממלאות החללים שלמטה ונמצא הבית כולו מקורה. טומאה על גביהן – כנגדה עד לרקיע טמא. לא היו העליונות רחבות טפה – אין אומרים 'חבוט רמי' (= השפל והשלך, הורידים והשוים עם התחתונות) ולכן אין טמא אלא מה שמתחת לאותה קורה [אם היא רחבה טפח] או כנגד הטומאה [אם אין הקורה רחבה טפח].

א. הוא הדין כאשר הטומאה מונחת תחת הרווח שבין הקורות התחתונות, אם יש טפח באותו רווח – כל הבית טמא שהרי הקורות העליונות שרחבן טפח מושפלות ומושלכות וכל הבית נידון כאהל אחד (עפ"י 'משנה אחרונה' אהלות יב,ה).

ב. אין חילוק בין הכלים שמתחת לתחתונות לכלים שבין התחתונות לעליונות – הכל טמא, שכשם שאנו רואים את העליונות יורדות למטה, כך רואים את התחתונות עולות וסותמות למעלה, ולכן שנינו 'תחת כולן טמא' (תפארת ישראל שם. וע' גם בפי"מ לרמב"ם ורע"ב שאומרים 'חבוט' גם מלמטה למעלה, כענין גוד אסיק).

ומסתבר לכאורה שה"ה כשהטומאה מונחת בעלייה תחת העליונות – כל הבית טמא (וע"ע ערוך לנר וקהלות יעקב טז). ואולם אם מונחת על אחת הקורות התחתונות – הבית טהור כאילו היא על גג הבית, כמוש"כ הראב"ד הל' טומאת מת טז,ו.

ב. כמבואר לעיל, אין אומרים 'חבוט רמי' אלא בדבר שרחבו טפח, שהוא בגדר 'אהל', אבל פחות מכן אינו חשוב להורידו. כן לענין סוכה וכן לענין טומאה וכן לענין קורת המבוי. [ולאביי, משמע שאין אומרים כלל 'חבוט רמי' בסכך].

א. כאמור, נחלקו הראשונים כשאין באויר שלמטה רוחב טפח, או אף כשיש טפח אבל אינו רחב כמו הקורה שלמעלה, האם אומרים 'חבוט' באופנים אלו, אם לאו. ואולם אם הרווח שלמטה גדול מהקורה שלמעלה, לדברי הכל אין הבית כולו טמא, שהרי גם אם מורידים העליונות אין כאן אהל אחד אלא ע"י דין 'לבוד' ואין אומרים 'לבוד' בטומאה כנוצר לעיל (עפ"י פחד יצחק 'טומאת אהל').

ב. יש אומרים שלענין טומאת אהל, כדי לומר 'חבוט' אין די בכך שהעליונות רחבות טפח אלא גם הקורות התחתונות צריכות להיות טפח, שרק אז יכולים לצרף שתי ה'אהלים' להיות אחד (עפ"י מרכבת המשנה הל' טומאת מת טז,ו; חדושי הגר"ח הלוי סוכה ה,כא). ויש חולקים (ע' קהלות יעקב טז,ב).

ג. אף כי פשט הגמרא הסוגיא מורה שגם במבוי אין אומרים 'חבוט רמי' בפחות מרוחב טפח, בדעת הרמב"ם נראה שנקט להלכה שאומרים, שאין אנו צריכים שם לדין 'אהל' אלא להיכר קורה (ע' מ"מ וכס"מ שבת יז,כה; אור שמח שם. ויש שפירשו דברי הרמב"ם באופן אחר – ע' מרכבת המשנה). ואין כן דעת כמה ראשונים (ערי"ף וש"ר עירובין ט).

דפים כב – כג

מא. מה דין הסוכות דלהלן:

- א. סוכה שבראש העגלה או בראש הספינה.
- ב. סוכה שבראש האילן או על גבי בהמה.

א. שנינו: העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה – כשרה ועולים לה ביום טוב. כן היא דעת רבי עקיבא. רבן גמליאל פוסל. ופרשו מחלוקתם בסוכה שבספינה, בעומדת ברוח מצויה של יבשה אבל לא ברוח מצויה של ים שהיא רוח שאינה מצויה דיבשה; רבי עקיבא סבר סוכה דירת עראי בעינן וכיון שעומדת ברוח מצויה דיבשה – כשרה, ורבן גמליאל סבר סוכה דירת קבע בעינן.

א. לדעת רבנו תם (מובא בתוס' ז' וכו"נ בר"ן) לא נחלקו אלא בספינה אבל בראש העגלה כשרה. והתוס' (כא: כג.) גורסים מחלוקתם גם בראש העגלה, ומשום שהיא מיטלטלת ואינה קבועה אינה 'קבע'.

ב. הפרי-מגדים (תרכח א"א סק"ד) צדד שמא אין להכשיר סוכה בעגלה אלא כשהיא עומדת אבל כשהיא נעה אין עליה שם דירה ואינה כשרה לישב בה. ולפי זה הוא הדין לסוכה על גבי מכונית נוסעת (עפ"י הערות במסכת סוכה).

ובספר בכורי יעקב השיג על הפרי-מגדים. וכן הסכים בשער הציון (אות יא). וכן נקט בהר צבי להכשיר, וכן נקט הגרשו"א (בחדושי כת"י, מובא בהלי"ש) לעיקר. והביא שכבר מפורש כן במאירי.

ב. סוכה שבראש האילן או על גבי בהמה – כשרה ואין עולים לה ביום טוב מגזרת חכמים שלא לעלות באילן או על בהמה בשבת וביו"ט. ואפילו דופן אחת בלבד בנויה באילן ושתי דפנות על הקרקע – אין עולים לה, כיון שאילו יינטל האילן אינה עומדת בפני עצמה, אבל שלש בידי אדם ואחת באילן, הואיל ויכולה לעמוד בפני עצמה ללא האילן – כשרה (וה"ה כששתי דפנות מקבילות נסמכות על הקרקע ודופן האמצעית באילן, והסכך נסמך על הדפנות שבקרקע. ר"ן). כן שנו במשנתנו וכדברי רבי מאיר, אבל רבי יהודה בברייתא פוסל (חג הסוכת תעשה לך שבעת ימים – סוכה שאינה ראויה לשבעה לא שמה סוכה. ורבי מאיר סובר כיון שמהתורה ראויה לשבעה כשרה).

א. מדובר באילן עב וחזק, שאינו נע ונד ברוח מצויה (א"ז).

ב. הרמב"ם והשלחן ערוך פוסקים כסתם משנתנו. ויש פוסקים כרבי יהודה לפסול (ע"ן בשם רי"צ"ג). ולדבריו פסולה היא מדין תורה (עפ"י רי"ב"א. ולשון הרא"ה: 'כמדאורייתא דמיא').

דפים כג – כד

מב. א. האם בהמה יכולה לשמש כדופן, כמחיצה, כלחי, כפס לביראות וכגולל?

ב. האם נוד נפוח יכול לשמש כמחיצה?

א. עשאה לבהמה דופן לסוכה, לחי למבוי, פסין לביראות, גולל לקבר – רבי מאיר פוסל ורבי יהודה מכשיר. נחלקו אמוראים בטעמו של ר"מ; –

רבי זירא אמר: גזרה שמא תברח. ולפי זה אפשר בקשורה [וכשהיא מתוחה בתבלים בענין שאינה יכולה לרבוץ ולמעט השיעור]. ואביי אמר: גזרה שמא תמות ותתכווץ ותיפחת מכשיעור. ואפילו אם קשורה מלמעלה חוששים שמא תתכווץ מעט מהשיעור ולא ישים לב. ולבסוף הסיק רב אחא בר יעקב שסבר רבי מאיר כל מחיצה שעומדת ברוח [וללשון אחרת: שאינה עשויה בידי אדם] – אינה מחיצה (שעיקר עמידתה דבר שאין בו ממש), ואף לקולא. ולפיכך מטהר רבי מאיר משום 'גולל'.

הלכה כרבי יהודה שהבהמה יכולה להעשות דופן ומחיצה וכו'. (ראשונים). ומשמע מדברי הרמב"ם והטור שאין להתיר אלא בקשורה אבל בלאו הכי אינה מהוה מחיצה מפני שהולכת ונדה מעצמה (כן דקדק בשער המלך סוכה ד, טו. וע"ע רבנו יהונתן עירובין טו).

ע"ע בעירובין טו אודות לחי וקורה באדם ובבע"ח.